

סוטה וצרתה (יבמות י"א.)

יהודה קליין

- א. השיטות השונות בפטור סוטה וצרתה.
 ב. באור מח' תוס' והרמב"ן לפי ביאור דין פטור צרה.
 ג. באור מח' רב ורב יוסף לפי הבנות במהות חליצה.

המשנה בריש מכילתין פותחת "ט"ו נשים פוטרות צרותיהם ... מן החליצה ... ומן היבום" ... ומסבירה הגמרא שהקריטריון לכך הוא: "כל שהיא ערוה וחיבים על זדונה כרת" וכו' ז"א שישנו דין שערוה פטורה מיבום וחליצה ופוטרת את צרתה מחליצה ויבום. ובמשנה בדף כ. "איסור קדושה (ז"א "אלמנה לכ"ג וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט" וכו' - חיבי לאוין) חולצת ולא מתיבמת". ובגמ' כ: ¹ רואים שאינה פוטרת צרתה.

אנו רואים שישנם שני סוגים של פטור מיבום - ערוה, וחיבי לאוים.²

בגמרא דף יא. מובא: "אמר רב יהודה אמר רב: צרת סוטה אסורה, 'טומאה' כתיב בה כעריות", ובסוטה ה: על המשנה שם שאומרת שסוטה חולצת ולא מתיבמת שואלת הגמרא: "אמאי, תתיבם נמי ליבומי?" ומביאה ארבעה הסברים. הסבר ראשון - "אמר רב יוסף: אמר קרא 'ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר' לאיש אחר ולא ליבום. א"ל אביי: אלא מעתה חליצה נמי לא תיבעי! א"ל: אילו איתיה לבעל מי לא בעי גט, השתא נמי תבעי חליצה". ומביאה עוד

(1) מזה שהגמרא שואלת האם ביאת אלמנה לכ"ג פוטרת צרתה או לא, ז"א שהצרה חייבת ביבום ואנו דניח האח נפטרה בביאה אלמנה.

(2) כחיבי לאוין עצמם יש לחלק בין חיבי לאוין, שבהם יש יבום מדאורייתא בביאה ראשונה וביאה שניה אסורה, ומדרבנן אסרו אף ביאה ראשונה, לבין חיבי עשה, וחיבי לאוין ועשה שבהם אף הביאה הראשונה אסורה מדאורייתא.

שתי סברות, וק"ו ללמוד שסוטה אסורה ביבום.
 גמרות אלו הן הבסיס לדיון בדין סוטה וצרתה שבו נצטרך
 לברר האם היא נחשבת ערוה, חייבי לאוין, או שהיא גדר מיוחד.

סוטה היא חייבי לאוין

הרא"ה (מובא בריטב"א) טוען שסוטה היא מחייבי לאוין,³
 ולכן צריכה חליצה, ומה שכתבה הגמרא צרת סוטה אסורה - אסורה
 ביבום וחייבת בחליצה. ולמרות שבד"כ חייבי לאוין אינה פוטרת
 צרתה - כאן לומדים מ"טומאה" שכתוב בסוטה שצרתה כמותה.⁴ כל
 זה בסוטה ודאי, שכתוב בה טומאה, אבל סוטת ספק⁵ - אין צרתה
 פטורה מיבום.

עיקר הקושי בשיטה זו הוא מהגמרא בדף ג: ששם שואלת
 הגמרא, לפי רב, למה אין סוטה כתובה במשנה. ובמשנה הרי הדין
 שפטורה גם מחליצה ואם כן קשה איך לפי שיטת הרא"ה אפשר למנות
 סוטה במשנה - ומתרץ הרא"ה ששם השאלה היא לרב אסי ואגב נזכר
 גם רב.⁶ ואמנם תרוץ זה דחוק קצת ולכן רוב הראשונים לא קיבלו
 שיטה זו, והבינו כפשט הגמרא שם שסוטה פטורה גם מחליצה.

סוטה היא ערוה

תוספות בסוטה (שם) נזקק להבדל שבין הסוטה שבמשנה שם,
 (שלפי סוגיתנו מדברת בסוטת ספק), שעליה אומר רב יוסף שאם
 היתה צריכה גט מבעלה - חייבת בחליצה, לבין סוטת ודאי,
 (שעליה מדבר רב), שלמרות שאם היה בעלה חי - היתה צריכה ממנו

(3) צ"ל לפי אחד הלימודים החופיעים בגמ' בסוטה.

(4) עיין להמן בדעת הרמב"ן מ"י"כ בהסבר שיטתו בפטור צרה, וכן צ"ל בדעת הרא"ה.

(5) ורב אסי (רב יוסף - עיין לקמן הע' 10) שמקשה על רב מהמשנה בסוטה, והקושה
 היא שלא כתוב שצרתה פטורה, הובר שגם בסוטת ודאי אין פטורה צרתה. וי"ל שלא
 הובר את הלימוד של "טומאה".

(6) ועיין בריטב"א שמהייה על הרוץ זה מה ענין לרב אסי. ולענ"ד לא קשה כי כל
 מהלך הגמרא שם, שהגמרא אוהרת מניינא דרישא למיעוטי דרב ודרב אסי - מסתדר עם
 פרוש הרא"ה, למרות שסוטה חייבת בחליצה והא ראיא מתחזיר גרושתו שיינה בחליצה
 - והגמרא אומרת שהמשנה באה למעט מחזיר גרושתו. ולפ"ז ודאי ניתן להבין שבעת
 שאלת הגמרא שנמנה במשנה אה רב אסי, נכנס גח שמו של רב, לאחר ש"ככל מהלך
 הסוגיא הוזכרו רב ורב אסי בד בכד.

גט - ובכל אופן אינה צריכה חליצה. ומסביר שסוטה ודאי שנאמר בה טומאה "הרי היא כערוה גמורה"⁷ ופטורה מיבום וחליצה. אבל לגבי סוטה ספק יש לימוד מיוחד שעומד היבם במקום אחריו - וכמו שאסורה לו - אסורה גם ליבם, וכמו שצריכה גט צריכה גם חליצה.

ז"א לפי תוספות, "טומאה" מלמד אותי שהסוטה⁸ היא ערוה - ולכן פטורה גם מחליצה - ופוטרת גם את צרתה מיבום וחליצה. על שיטה זו קשה איך לומדים מ"טומאה", שנאמרה לכל היותר באיסור הסוטה לבעלה, שיש איסור על היבם.⁹ וצ"ל לפי שיטה זו שהלימוד הוא במעין "אם אינו ענין" שהפסוק מיותר ונלמד לענין זה.

סוטה היא גדר מיוחד

הרמב"ן בעקבות הקושיה על תוספות ובגלל הבעיות של הגמרא בסוטה ביחס לגמרא אצלנו, שבגמרא בסוטה יוצא שאם צריכה גט מהבעל יש חליצה ואצלנו רואים שאין חליצה - מעלה שיטה חדשה.

הוא מסביר שרב לומד את דין סוטה שפטורה מחליצה ויבום - מ"אחר" ולא ליבם. וחולק בזה על רב יוסף שסובר שמהלימוד "אחר" לומדים שפטור מיבום וחיוב בחליצה. ולכן רב יוסף¹⁰ מקשה כאן על רב מהמשנה בסוטה שם רואים שסוטה חולצת - כי הוא מבין שהמשנה מדברת אף בסוטה ודאי, ועל זה מתרץ רב שהמשנה מדברת בסוטה ספק.¹¹

(7) הלימוד הוא מזה שהפס' "אחר" ולא ליבם, נאמר בפס' שמדבר על איסור הסוטה לבעלה.

(8) וכו' להי ריכ"כ להמן בגמ' שכתוב "טומאה" במחזיר גרושתו - פטורה מחליצה ג"כ, ופוטרת צרתה. אא"כ יש לימוד מיוחד שלא תפטר צרתה.

(9) הערל"י מקייה קושיא זו על הגמ' בסתח - אבל לרמכ"ן להמן אין זו קושיה. וכן ע' ברשב"א שהולך בשיטת תוס' שסוטה היא ערוה, אבל לומד זאת משילוב של "אחר" ו"טומאה", וגח' לפיו קושיית הערל"י אינה קייה.

(10) הגירסא אצלנו היא רב אשי, אך ברוב כתבי היד והראשונים הגירסא היא רב יוסף.

ואת פטור הצרה לומד רב מ"טומאה". ז"א שלפי הרמב"ן אין הלימוד שסוטה היא ערוה - אלא סוטה היא דין עצמאי שלומדים שיש בו דיני הערוה ולכן צריך פסוק ללמד את פטור הצרה - דבר שלפי תוספות לא ניצרך כי הלימוד שסוטה היא ערוה - כלל גם את זה שצרתה פטורה.

על שיטת הרמב"ן אפשר לשאול שתי שאלות - א. אחר שלמדת שסוטה פטורה מיבום וחליצה - לשם מה יש צורך בפסוק ללמד שצרתה פטורה - נאמר שחוזר איסור אשת אח - והוא יפטור הצרה! ב. הרמב"ן מסביר לפי שיטתו, שלריב"כ, שסובר ש"טומאה" נאמרה גם במחזיר גרושתו (י"א:), "טומאה" מלמד שצרתה כמותה דהיינו חולצת ולא מתיבמת. ונשאלת השאלה איך לומדים מעריות שהצרה חולצת ולא מתיבמת, הרי בפשטות דין הצרה של עריות הוא פטור מחליצה ויבום כמו שלומדת הגמרא מ"לצורר", שפטורה מיבום וחליצה.

ואפשר להבין את שיטת הרמב"ן ע"י התבוננות בגדרי פטור הצרה.

בגדר פטור צרת ערוה אפשר להעלות שתי אפשריות:

א. הצרה פטורה מהיבום ולכן חוזר איסור אשת אח - ואיסור זה הוא גם מה שפוטר את צרת הצרה.
 ב. הצרה אסורה על היבם באיסור מיוחד שנלמד מהפסוק "לצורר", ומפסוק זה לומר ג"כ רב יהודה (י"ג.) לצרת הצרה (לפי הרמב"ן ג: 12 - וניתן לומר שמשמעות האיסור היא שהצרה מקבלת דין הערוה.

ע"פ האפשרות השניה קשה למה באמת לא נאמר שאיסור אשת אח חוזר ופוטר את צרת הצרה - וצ"ל שלפי אפשרות זו איסור אשת אח הותר משעת מיתת הבעל - ולכן אינו קיים, אף שאין מצות

(11) ורב ילמד סוטה ספק או מק"ו או מסברה כגמ' בסוטה זו שיאמר שהדין בסוטה ספק פשוטו שהולצה ולא מתיבמת מיד שזה ספק. וע' חוד"ה "ערת".

(12) וע' תוס' ב. ד"ה "עד" שני תרוצים בהסבר מחלוקת רב יהודה ורב אשי בגמ' יג.

ועפ"ז אפשר לומר בדעת הרמב"ן, שהרמב"ן סובר, או לפחות יסביר בדעת רב יהודה, כאפשרות השניה ולכן אפשר ללמוד שצרת מחזיר גרושתו כמותה, ולכן צריך פסוק לפטור הצרה - כי אין איסור אשת אח שיפטור.

ולפי"ז ברור למה תוספות חלקו על הרמב"ן, שהרי השיטה המקובלת על רוב הראשונים בגדר פטור הצרה היא האפשרות הראשונה¹⁴ - ולא נראה לתוספות להעמיד את הסוגיא¹⁵ אחרת.

מחלוקת רב ורב יוסף

לפי הרמב"ן יוצא שישנה מחלוקת בין רב לרב יוסף: לרב לומדים מ"אחר" פטור מוחלט מחליצה ויבום, ואילו לפי רב יוסף "אחר" מלמד פטור רק מיבום. וננסה להבין את מחלוקתם לאור הבנת מהות חליצה.

במהות חליצה ניתן לומר, וזאת הדרך הפשוטה, שחליצה משמעותה הפקעת זיקת היבום. ולפי זה כאשר אין זיקת יבום - אין משמעות ואין מקום לחליצה.

לעומת זאת ניתן לומר שאין תפקיד החליצה להפקיע את זיקת היבום והיא אינה קשורה לזיקה זאת, אלא תפקיד החליצה הוא להפקיע את הקשר בין היבמה לבעלה המת שמיוצג ע"י היבם, ובגלל קשר זה היבמה אסורה לשוק כמ"ש: "לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר". ז"א היבמה קשורה ליבם בשני קשרים - זיקת היבום וקשר ליבם בתור מייצג אהיו המת.

כלל זה נילמד מהפסוק: "יבימתו" שהגמרא בדף כ. למדה ממנו שחיבי לאוין (ולמסקנה חיבי עשה ולאויין או חיבי עשה -

13) בד"כ כשאומרים שהאיסור הותר עח מיתת הבעל, הכוונה רק כאשר יש זיקת יבום. כמשי"כ הרמב"ח פ"ו מהל' יבום ה"ו: "שכל אישה שאין עליה זיקה, באיהור אי"ת אח עומדת לעולח". והרמב"ח סובר שאיסור אשת אח מותר בשעת מיתת הבעל כמשי"כ בפ"א הי"ב: "שתאחר שמת אהיו בלא ולד, נחלקה אימור ערוה מעל כל ניויו".

14) תוס' ג. ד"ה "כיוון", רש"י ג: ד"ה "שאיין צרה" וכן המאירי, הרשב"א ועוד.

15) ואף דעת ר"י אינה מוכרחת - תלוי בשני התרוצים בתום' בדף ב. "עד".

תוס' שם): ישנם בחליצה ללא ייבום¹⁶, וההבדל בינם לחייבי כריתות הוא שבחייבי לאוין תופסיה קידושין, ובחייבי כריתות לא תופסים קידושין. ומשמעות הדבר לפי הסברנו היא שהקשר בין היבמה ליבם כמיצג המת יכול להתקיים רק אם יכול להיות קשר בין היבמה ליבם, ואם אין קידושין תופסים - אין כאן קשר. היוצא מהסבר זה שיכולה להיות חליצה אף ללא זיקת יבום, כי משמעות החליצה אינה קשורה לזיקה זו.

ועפ"ז ניתן להסביר את מחלוקת רב ורב יוסף - רב סובר כדעה הראשונה שהעלנו וכיון שכאן הלימוד הוא ספציפית לאיסור יבמה על היבם - ז"א שאין כלל זיקת ייבום (ואין זה כחייבי לאוין גרידא שהאיסור הוא כללי על איש זה), ואם אין זיקת ייבום אין מקום לחליצה - ולכן למד רב ש"אחר" מלמד על פטור מוחלט גם מחליצה.

לעומת זאת רב יוסף סובר¹⁷ כדעה השניה שהצגנו ולמרות שאין כאן זיקת ייבום - יכולה להיות חליצה כיון שקידושין תופסים בסוטה - וזה משמעות "אילו איתיה לבעל מי לא בעי גיטא" - שהקשר של היבם בתור מייצג המת יכול להתקיים כיון שהיה קשר בין המת לאישה, ובין היבם ליבמה ג"כ יכול הקשר להתקיים.

לסיכום:

ראינו שיש שלוש שיטות בהסבר פטור סוטה וצרתה:

- 1) שיטת הרא"ה - סוטה כחייבי לאוין.
- 2) שיטת תוס' - סוטה היא ערוה.
- 3) שיטת הרמב"ן - סוטה היא גדר עצמאי שיש בו דיני ערוה.

הסברנו את מחלוקת תוס' והרמב"ן לאור שתי הבנות בפטור צרה וכן את מחלוקת רב ורב יוסף שקיימת לפי הרמב"ן, לפי שתי ההבנות במהות חליצה.

16) לפי הסבר זה צ"ב במשמעות הכלל: "כל שאינו עולה ליבוח אינו עולה לחליצה" ואכ"מ.

17) ע' ריטב"א שהסביר ברעת רב יוחא שסוטה היא כחייבי לאוין גרידא ומסביר ב"מי שלא בעי גיטא" שקידושין תופסיה עקרונית. והסבר זה דחוק.